

Republika rzymska

Spis treści

Wstęp.....	1
Ekspansja.....	2
Kryzys republiki.....	2

Wstęp

U schyłku VI wieku p.n.e. pojawiły się oznaki osłabienia panowania etruskiego w Italii. W walce z Grekami zaczęli ponosić klęski (pod Kyme w 525 i 474 roku p.n.e.) głównie za sprawą Syrakuz, które podjęły się obrony miast greckich zagrożonych ekspansją etruską. Zły bilans walk dla Etrusków doprowadził do tego, że ostatni król rzymski, pochodzenia etruskiego, stracił poparcie i został wypędzony z miasta.

W momencie obalenia ostatniego króla Rzym dysponował rozległym (jak na miasto-państwo) terytorium, silną armią i szerokimi kontaktami handlowymi i dyplomatycznymi, nie tylko z sąsiednimi miastami łacińskimi, ale również z miastami etruskimi, greckimi koloniami na południu Półwyspu Apenińskiego oraz z odległą Kartaginą. Czynniki te umożliwiły Rzymowi reformę życia politycznego i rozwój gospodarczy.

Pierwszym krokiem było zniesienie władzy królewskiej i wprowadzenie urzędu interrexa, który urządował wtedy, kiedy zabrakło na skutek nieprzewidzianych okoliczności najwyższych urzędników. Zachowano natomiast tzw. rex sacrorum, który miał powierzoną opiekę nad kultem religijnym. Ponadto oficjalnie władzę suwerenną w Rzymie przejął lud rzymski (populus Romanus Quiritium), który swoje prawo realizował na zgromadzeniach. Jednakże ta piękna idea demokratyzacji życia publicznego, nie do końca została odzwierciedlona. Pośrednie głosowanie poprzez kurie, centurie i tribus, powodowało iż władza w Rzymie należała do jedynie wąskiej grupy patrycjuszki, którzy swoimi głosami mogli z łatwością podejmować decyzje, bez pytania się o sprawę plebejuszki. To z kolei prowadziło później wielokrotnie do konfliktów między patrycjuszami, a plebejuszami.

W bardzo wczesnej republice najwyższą władzę posiadał jeden urzędnik, praetor maximus ("idący na czele"), który urządował przez jeden rok i był wyposażony w najwyższą władzę wykonawczą, sędziowską i wojskową (imperium). Mógł on być wybrany jedynie spośród patrycjuszki.

W niedługim czasie, ściśle nieokreślonym, został on zastąpiony przez wybieralnych na okres roku, dwóch konsulów (consul), którzy wyposażeni zostali w dużą, lecz równą władzę. Był to początek stosowanej w republice rzymskiej kolegialności magistratury. Najwyższą jednak władzę polityczną i administracyjną sprawował złożony z patrycjuszki senat, który kontrolował wszelkie dziedziny życia państwa. Można tym samym powiedzieć iż republika rzymska, nie była państwem każdego obywatela, lecz republiką arystokratyczną, gdzie przywileje i władza leżały w rękach patrycjuszki.

Wyjątkowym urzędem, który powołano zaraz po wprowadzeniu konsulów był dyktator (dictator). Urząd ten utworzono głównie ze względu na bardzo ciężką sytuację polityczną tego okresu, kiedy w państwie istniał istny chaos wewnętrzny. Dyktator był mianowany przez konsula na okres sześciu miesięcy i wyposażony w nieograniczoną

Illustration 1: Kuria na Forum Romanum. To w tym budynku obradował senat.

władzę, mającą mu umożliwić wyprowadzenie państwa z kryzysu.

Wkrótce pojawiły się nowe instytucje administracyjne, które pośrednio były wynikiem wspomnianego konfliktu pomiędzy społecznością plebejską, a patrycjuszowską (tzw. I secesja). Patrycjusze, którzy posiadali władzę, pieniądze oraz ziemie, uciskali plebejuszy poprzez utrudnianie im dostępu do ziem oraz uniemożliwianie piastowania urzędów. Wynikiem tego było wyodrębnienie posady trybuna ludowego (w 494 roku p.n.e.) i edyla.

Osiągnięcia pierwszej secesji okazały się jednak niewystarczające, gdyż w połowie V wieku p.n.e. nastąpiła II secesja (449 rok p.n.e.). W jej to wyniku plebejusze uzyskali szeroki dostęp do magistratury państwowej: w 421 roku p.n.e. do kwestury, w 367 roku p.n.e. do konsulatu; w 364 roku p.n.e. do edylatu; w 356 roku p.n.e. do dyktatury; w 351 roku p.n.e. do cenzury i w 337 roku p.n.e. do pretury.

Sprawowanie urzędów w republice nie dawało żadnych materialnych korzyści. Było wręcz odwrotnie. To urzędnicy ponosili ogromne koszty, celem wystawienia odpowiedniej liczby imprez dla ludności czy dostarczenia im podstawowych wygod życia codziennego. W ten sposób aktywny i hojny urzędnik mógł zapisać się w pamięci rodaków i liczyć na gratyfikację, w postaci poparcia o kolejne stanowisko w politycznej karierze. Czynności urzędników wspomagali niżsi funkcjonariusze. Zaliczyć do nich należy: pisarzy (scribae), tłumaczy (interpretes), woźnych (praecones) oraz gońców (viatores).

W okresie kandydowania pretendend na stanowisko zakładał toga candida i prowadził akcję wyborczą, polegającą na obchodzeniu (ambitus) dzielnic i zdobywania sobie poparcia wśród ludu. Normalnością było także kupowanie głosów.

Ekspansja

Konflikt wewnętrzny między dwoma grupami obywateli nie był jednak jedynym problemem rzymskiej republiki. W 486 p.n.e. rozpoczęła się trwająca około 50 lat wojna Rzymu z Ekwami i Wolskami, która była faktycznym początkiem polityki ekspansjonistycznej. W ich to wyniku Rzym opanował całą Italię środkową.

W 390 roku p.n.e. Rzym przeżył tragiczny najazd Galów, którzy doszczętnie złupili miasto. Po tym wypadku zdecydowano się zabezpieczyć miasto w nowe mury obronne, których budowę zaczęto w 378 roku p.n.e. (mury serwiańskie). Najazd Galów na Italię zamiast ostudzić agresorskie zapędy Rzymian, tylko je podsycił. Stopniowo Rzym zaczął rozprawiać się ze swoimi sąsiadami, w tym Etruskami. Ostatecznie podbój półwyspu zakończył się 264 roku p.n.e. zajęciem etruskiego centrum religijnego Wolsynie. Podbite ludy musiały stać się sprzymierzeńcami Rzymu i wspierać go własnymi wojskami. Część zdobytych ziem zasiedlano kolonistami, resztę pozostawiono dotychczasowym właścicielom.

Opanowanie jednak całego półwyspu Apenińskiego nie wystarczyło Rzymowi. Zaczęto prowadzić ekspansję poza obręb Italii: na Sycylii,

Illustration 2: Terytorium republiki rzymskiej w 44 roku p.n.e.

Sardynii, Hiszpanii, Północnej Afryce, Grecji i Azji Mniejszej.

Kryzys republiki

W wyniku podboju świata śródziemnomorskiego i wywołanych tym przeobrażeń społecznych tradycyjny ustrój Rzymu zaczął się załamywać. Załączki tego procesu wystąpiły już wprawdzie wcześniej, ale dopiero stworzenie imperium przyspieszyło kryzys ustrojowy. Rzym formował się w pierwszych wiekach republiki w oparciu o wzory miasta-państwa, którego cechą była jednoroczność (annuitas) urzędów republikańskich i bezpośredni udział obywateli w życiu politycznym państwa. W miarę jednak, jak Rzym w III i II wieku p.n.e. przeobraził się w wielkie imperium, podstawowe organy, takie jak senat, magistratura czy zgromadzenie ludowe, zaczęły pracować wadliwie.

Kryzys republiki rzymskiej uwidocznił się w II połowie II wieku p.n.e. Niesamowity rozwój terytorialny państwa rzymskiego pozwalał wysokim grupom społecznym na powiększanie swojego majątku kosztem biedniejszych warstw. Bogaci nabywali wielkie majątki ziemskie, w których pracowali niewolnicy, masowo sprowadzani z różnych części państwa. Drobnymi posiadaczami ziemskimi, stanowiącymi trzon armii, przebywali długo na wojnie. Fakt ten wykorzystywali bogaci, którzy zagarniali ich majątki. Utrata majątku doprowadzała do upadku średniozamożnych Rzymian poniżej cenzusu majątkowego. To z kolei nie pozwalało im na wstępowanie do armii. Sytuacja ta w masowej skali mogła mieć tragiczne skutki dla całego państwa.

W latach 30-tych II wieku p.n.e. sytuacja ta stała się tak dramatyczna, że trybun ludowy został zmuszony do przeprowadzenia reform. Piastujący w roku 133 p.n.e. ten urząd **Tyberiusz Grakchus** wyszedł z propozycją podziału ziemi państwowej między proletariata. Pomysł spotkał się jednak ze sprzeciwem optymatów, konserwatywnego stronnictwa, które w końcu zabiło niewygodnego rywala. Reformę próbował kontynuować 10 lat później brat Tyberiusza, **Gajusz Grakchus**, który jednak także został zamordowany. Obaj Grakchowie należeli do ugrupowania politycznego, popularów, które poszukiwało różnych dróg naprawy systemu republiki lub nawet całkowitego jej zniesienia. Optymaci, będący uosobieniem Senatu znaleźli się w zagrożeniu.

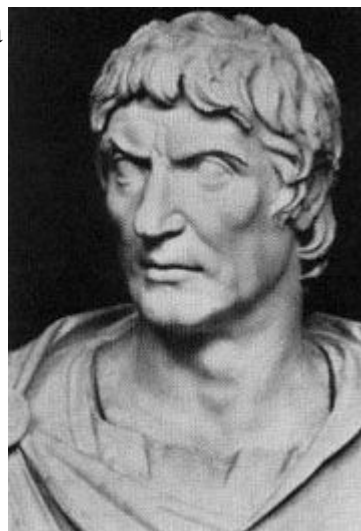
Reformy Grakchów, które były z determinacją blokowane przez członków bogatych rodów senatorskich okazały się pierwszym krokiem do upadku republiki.

Sytuacja została dodatkowo zaogniona rozłamem wśród warstw rządzących. Doszło bowiem do podziału na dwa ugrupowania. Narodziło się skrzydło optymatów i popularów. Powstanie optymatów nastąpiło w 134 roku p.n.e. i swoją działalnością wywarło duży wpływ na opisane prace Grakchów.

Ogrom imperium oraz prowadzenie ciągłych walk na wszystkich granicach zmusiły Senat do poszukania drogi uzdrowienia państwa. Zaakceptowano reformy **Gajusza Mariusza**, wedle których utworzono armię zawodową. Od tego momentu wojsko rzymskie było złożone przeważnie z biedoty oraz proletarii. I właśnie te zmiany najbardziej osłabiły rolę Senatu w Rzymie. Armia rzymska, bowiem, stała się narzędziem w rękach demagogicznych oraz zwycięskich wodzów. To ich osobowość pociągała masy żołnierzy, wywodzących się przecież w zdecydowanej większości z biedoty. To dzięki ich geniuszowi zdobywali łupy oraz wspinali się po drabinie społecznej. Czynnikiem ten zaczął rozsądzać republikę od środka.

Na początku I wieku p.n.e. zaczęła się utwierdzać przewaga wielkich wodzów i ich prywatnych armii nad senatem. Pojawili się: Gajusz Mariusz oraz Lucjusz Korneliusz Sulla. Rywalizacja pomiędzy nimi doprowadziła do wybuchu wojny domowej, która pogrążyła kraj. Ich zawodowe armie walczyły nie dla republiki, jak armia obywatelskiej, ale dla swoich wodzów. Wydarzenia te otworzyły okres zwany rewolucją rzymską, której efektem było odejście od systemu republikańskiego na rzecz monarchicznego.

Pierwszym nowym władcą był wspomniany **Lucjusz Korneliusz Sulla**, który w 82 roku p.n.e. ogłosił się dyktatorem na czas nieograniczony (*dictator legibus scribundis et reipublicae constituendae*), po pokonaniu rywala. Był on zwolennikiem senatu i próbował dokonać pewnych zmian w dotychczasowym ustroju, które miały usprawnić zarządzanie państwem. W tym celu zwiększył znaczenie senatu podwyższając liczbę senatorów zasiadających w izbie do 600 osób. Sprawił także, że tytuł senatora stawał się dożywotni. Do stanu senatorskiego (*ordo senatorius*) należeć miały wszystkie osoby piastujące urząd kwestora, co z kolei spowodowało znaczne ograniczenie władzy cenzorów. Ponadto senat utrzymał wyłączność przyznawania prowincji, byłym prokonsulom i propretorom.

Illustration 3: Sulla. Po przejściu władzy w Rzymie Sulla przejął rządy jako dyktator na czas nieograniczony. rozpoczęły się prześladowania przeciwników politycznych, które pochłonęły blisko 3000 osób.

Oprócz rozszerzenia uprawnień senatu, Sulla zwiększył również liczbę poszczególnych urzędników. Tak więc, liczbę kwestorów powiększył do 20, a pretorów do 8. Kompetencje komicji tribusowych zostały częściowo ograniczone, co wiązało się z koniecznością uprzedniego zatwierdzenia wniosków zgłoszonych na komicjach przez senat.

Represje ze strony Sulli nie ominęły trybunów ludowych, którzy po swojej kadencji nie mieli prawa piastować jakichkolwiek innych urzędów.

Po jego śmierci nastąpiła walka o władzę, a uchwały Sulli zostały cofnięte. Na arenie polityki pojawiły się kolejne nazwiska: **Pompejusz Wielki**, **Gajusz Juliusz Cezar** oraz **Marek Krassus**. Jako przeciwnik Sulli, Juliusz Cezar uważał że senat to już przeżytek i należy wprowadzić władzę jednej osoby, która by miała pełne uprawnienia. W latach 49 - 45 p.n.e. wyszedł zwycięsko z wojny domowej nad swoimi rywalami, w tym Pompejuszem Wielkim i objął władzę na Rzymem.

W 46 roku p.n.e. Cezar rozkazał wybrać siebie konsulem na okres 5 lat. Ponadto otrzymał na okres 3 lat *praefectura morum*, co pozwoliło mu na samodzielne ustalanie listy senatu, a także powierzanie urzędu konsula, pretora i kwestora, dowolnie przez siebie wybranym osobom. W tym samym roku Cezar uzyskał od senatu specjalne pozwolenie na noszenie purpurowych szat i wieńca laurowego, a także tytuł imperatora. Ostatnim krokiem do pełni władzy było otrzymanie 14 lutego 44 roku p.n.e., tytułu dyktatora wieczystego (*dictator in perpetum*).

Cezar dokonał również kilku reform mających wpływ na zarządzanie państwem. Podwoił liczbę pretorów z 8 do 16, kwestorów z 20 do 40 i edylów z 4 do 8. Ponadto powiększył liczbę senatorów do 900 osób, co źle wpłynęło na pracę senatu.

Arystokracja rzymska bojąc się o swoją pozycję zawiązała spisek i doprowadziła do

zabójstwa Juliusza Cezara w dniu 15 marca 44 roku p.n.e.

Śmierć Cezara doprowadziła do kolejnej wojny domowej, która trwała do 30 roku p.n.e. Władzę ostatecznie przejął **Gajusz Oktawiusz**, adoptowany syn Juliusza Cezara, który później nazwany został Augustem. Pokonał on Marka Antoniusza w bitwie morskiej pod Akcjum. Zniechęcony porażką oraz niepewny swego losu Marek Antoniusz popełnił samobójstwo. Dzień Cezara przyłączył Egipt do imperium, by 3 lata później senat nadał mu tytuł augustus, czyli boski. Właśnie to wydarzenie uznaje się za początek cesarstwa.

Alphabetical Index

Gajusz Grakchus.....	4
Gajusz Juliusz Cezar.....	5
Gajusz Oktawiusz.....	5
Lucjusz Korneliusz Sulla.....	5
Marek Krassus.....	5
Pompejusz Wielki.....	5
Tyberiusz Grakchus.....	4